

פרופ' יונתן גרוסמן

79 היום השמיני – ברכה כפולה

לאחר הקרבת מערכת הקורבנות הכפולה – זו של הכהנים וזו של העם – מגיע הסיפור לרגע השיא שלו ולתכליתו – להתגלות ה' לעיני כל העם.

הפסוקים שמקדימים את ההתגלות עצמה מדווחים על ברכה כפולה: "וַיִּשָּׂא אֱהֲרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרֶכֶם וַיֵּרֶד מַעֲשֵׂת הַחֲטָאֹת וְהַעֲלָה וְהַשְּׁלָמִים. וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאֱהֲרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם" (ט', כב-כג). מיד לאחר הברכה השנייה נראה כבוד ה' "אֶל כָּל הָעָם" (ט', כג).

מדוע יש צורך בשתי ברכות עוקבות? מה תפקידן? בעקבות המדרש שמביאו גם רש"י, ניתן לראות זאת כניסיון נוסף של משה ואהרן לגרום להתגלות שתבוא:

"כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואמר יודע אני שכועס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל. אמר לו למשה: משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי, מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל" (רש"י לויקרא ט, כג).

מדרש זה מבקש לתת פשר לכניסה המשותפת של משה עם אהרן אל אהל מועד לפני הברכה השנייה, אך מתוך כך עולה גם ביאור לעצם הכפלת הברכה. אכן, משום מה, כבוד ה' לא נראה לעיני העם לאחר ברכת אהרן הראשונה, ולפי קריאת רש"י – הברכה השנייה היא ניסיון נוסף שצלח.

ניתן לראות זאת גם באופן אחר, ולפענח את משמעות שתי הברכות שיש בהן צורך מלכתחילה. שלושה הבדלים בין הברכות הללו חושפים את תפקידן השונה:

1. **המברך**: הברכה הראשונה יוצאת מפי אהרן כהן גדול (וַיְבָרְכֶם); הברכה השנייה נאמרת מפי משה ואהרן גם יחד (וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם).

2. **מקום הברכה**: את הברכה הראשונה אמר אהרן בעודו ניצב על המזבח. הרי רק אחרי אמירתה נאמר: "וַיֵּרֶד מַעֲשֵׂת הַחֲטָאֹת וְהַעֲלָה וְהַשְּׁלָמִים". לעומת זאת, הברכה השנייה נקשרת עם אוהל מועד. לשם מה נכנסים משה ואהרן לאוהל מועד? הפסוק מתאר את כניסתם ומיד את יציאתם ללא כל תיאור של פעילות כלשהי בפנים.¹ באמת, כניסת משה עם אהרן היא אקט דרמטי בפני עצמו, גם ללא תכלית הקשורה למה שעשו בפנים. כזכור מסוף ספר שמות, הכניסה לאוהל מועד שהענין שורה בו איננה ברורה מאליה: "וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנַן וַיִּכְבֹּד ה' מִלֵּא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ', לה). רק לאחר שקרא ה' למשה (ויקרא א', א) יכול היה משה להיכנס אל אוהל מועד. כעת, נוטל משה את אהרן בידו ומכניסו פנימה, ובכך גם אהרן מקבל אישור רשמי לכניסה אל הקודש. וכדברי רוקר: "כניסת אהרן לתוך המשכן לבדו עם משה, לא מסמלת רק את תפקידו החדש של אהרן כמשרת המשכן, אלא גם מראה שתפקיד המתווך עבור העם, עובר ממשה גם לאהרן".²

הדבר החשוב לדיוננו הוא, שאומנם הברכה השנייה אינה נאמרת מתוך אוהל מועד, אך היא מתגלגלת מתוך יציאתם של משה ואהרן מאוהל מועד. התחושה היא שמשה ואהרן נטלו את הברכה מתוך אוהל מועד והפיצו אותה בחוץ באוזני העם כולו.

3. **אופן הברכה**: הבדל קל נוסף ואחרון הוא, שבברכה הראשונה אהרן נשא את כפיו בשעה שבירך: "וַיִּשָּׂא אֱהֲרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֶם", ונשיאת כפיים זו חסרה בברכה השנייה.

הבדלים אלו חושפים את ההבדל העקרוני שבין שתי הברכות: הברכה הראשונה נאמרת כחלק מהקרבת הקורבנות, והיא יוצאת מפי הכהן כחלק מתפקידו לברך את העם. כיוון שרק לאחר הברכה נאמר שאהרן סיים להקריב את הקורבנות וירד מהמזבח, מתברר שהברכה נתפסת כנספח של הקרבתם, ואכן אהרן אמר אותה בעודו על המזבח, ומכוחו של מזבח (השווה גם למלא"א ח', נד-נה). לפיכך, ניתן גם לשער מה הברכה שבירך אהרן

שלנו: למה נכנס משה עם אהרן? ללמדו על מעשה הקטרת" (פירושו לט', כג).

1 רש"י נדרש לעניין זה, וכאפשרות ראשונה הוא מצטט את מדרש חז"ל: "למה נכנסו? מצאתי בפי' מלואים בברייתא הנוספת על תורת כהנים

ספר שמות, שבו משה הוא החתום על בניית המשכן, ולפיכך הוא הנכנס פנימה ויוצא כשבאמתחתו ברכה.

התגלות באש אוכלת

אחרי שתי הברכות מתרחש שיאו של הסיפור:

”וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם.”

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים

וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם” (ט', כג-כד).

בקריאת פסוקים אלו בקריאת התורה בשבת, מפסיק בעל הקריאה לאחר ”וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם”, והגבאי קורא לעולה השלישי. לפיכך יש הפסק בין הפסוקים, דבר שמקשה על הקריאה הפשוטה שלהם. גם אם לא כולם אימצו זאת, נדמה שהצדק עם רס”ג, רשב”ם ואחרים, שלפנינו כותרת – ”וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם”; מיד מופיע הפירוט – כיצד נראה כבוד ה' אל כל העם? ”וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ...”. לשון אחר, התגלות היום השמיני קשורה בטבורה באש האוכלת את הקורבנות על המזבח. אין לפנינו תיאור של הענן שנכנס לאוהל מועד, אלא התגלות פומבית בחצר המשכן, על המזבח.

מבחינה זו, לפנינו תיאור בעל שלוש מערכות. על הר סיני מתוארת התגלות כפולה – באש המכוסה בענן: ”וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת הָהָר. וַיִּשְׁכַּן כְבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיִּכְסֶהוּ הָעֲנָן שְׁשֵׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מֵתוֹךְ הָעֲנָן” (שמות כ”ד, טו-יז). ככל הנראה ”כבוד ה'” השוכן על הר סיני מכון לאש, אולם היא נסתרת בתוך ענן, ורק משה – שמדבר עם ה' פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאִשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ – מוזמן להיכנס לתוך הענן ביום השביעי.⁴ אך לצד הענן המכסה שמתוכו קורא ה' למשה, מתוארת בפסוק הבא גם אש אוכלת שגלויה לעיני ישראל: ”וּמִרְאֵה כְבוֹד ה' כְּאִשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל” (שם, יז).

התגלות ה' על הר סיני ממשיכה – כפי שלימדנו רמב”ן – במשכן שהקימו ישראל בקרב המחנה. אלא ששני תיאורי הקמתו משקפים מוטיב אחר של ההתגלות. בחתימת ספר שמות המוקד הוא הענן: ”וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא יָלַד מִשָּׁה

את העם, וכבר רש”י – בעקבות הספרא והגמרא במסכת סוטה – עמד על כך: ”ויברכם – ברכת כהנים: יברכך, יאר, ישא” (פירושו לט', כב). אחת מדרישות הכהנים היא לברך העם בברכת הכהנים הרשומה במדבר ו', ונראה שביום השמיני היא פרצה לראשונה מפי הכהן הגדול בקדושה ובטהרה. זוהי ברכה שכוהנים אומרים מתוקף עבודתם במזבח (ולא במקרה כוהנים צריכים לעלות לדוכן בברכת עבודה של שמונה עשרה, לאחר ש'קידשו' את ידיהם בכיור). מעין רמז לדבר יש בנשיאת הכפיים של אהרון: ”וַיִּשָּׂא אֶהָרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם”. לא רחוק מן הדעת לשער שהפועל ”וישא” רומז לברכה החותמת בברכות כוהנים: ”ישא ה' פְּנֵיו אֵלַיךְ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם” (במדבר ו', כו).

קל להבין אפוא מהו עניינה של הברכה הראשונה, אך מדוע יש להוסיף לה ברכה נוספת? מעצם העובדה שמשה מצטרף לאהרון באמירתה ניכר שאין מדובר בברכת כוהנים. דומה שהרמז לפתרון נעוץ בהבדלי המקומות שהוזכרו: ברכת הכהנים הראשונה נאמרת בהקשרי עבודת הקורבנות על המזבח; הברכה השנייה קשורה במשכן פנימה.

כאמור בדיונים קודמים, פרשיית המילואים מצויה אומנם בספר ויקרא אך היא סוגרת מעגל שנפתח גם בספר שמות. לדבר זה משמעות דרמטית, מפני שבשני ספרים אלו מתואר המשכן מתוך הקשר אחר.³ בספר שמות המשכן נבנה בכדי שיהיה בית לה' וישכון בתוכם, ומחנה ישראל כולו סובב סביב האוהל המרכזי, שבו שורה שכינה. כפי שהערנו בדיונו בתחילת ספר ויקרא, ספר שמות מסתיים בהשראת שכינה – המשכן הפך להיות ביתו של ה' – ובכך שמשה לא יכול להיכנס אולם ספר ויקרא פותח בהזמנת ה' את משה להיכנס ובציווי כיצד להקריב את הקורבנות. האדם מוזמן לבוא ולעבוד את קונו בבית שבו כבוד ה' שוכן. לפיכך, המוקד שבספר ויקרא הוא ההתגלות שמתרחשת על המזבח – שם מצויה אש ה' האוכלת את הקורבנות, ומשם יוצאת ברכת אהרון לישראל.

אך לברכה השנייה רקע שונה. מאחר שמשה ואהרון נכנסים פנימה, מסתבר שהברכה הנאמרת עם צאתם קשורה לתפיסת המשכן שבולטת בספר שמות. מִי שְׂשָׁפֶן שָׁמוֹ בְּבֵית הָזֶה, יברך את ישראל. הצטרפות משה לברכה רומזת גם היא שאנו חוזרים לפרספקטיבה של

מסך מכסה. הוא מבין שגם ההתגלות המתוארת בשמות כ”ד, יז מתארת אש בתוך ענן. אולם, דבר זה פתוח לפרשנויות שונות שהרי הפסוק מתאר ראיית אש אוכלת ללא אזכור ענן.

3 ראו במיוחד: א' שמאע, ”שתי מגמות בחנוכת המשכן והשתקפותן בתורת הקורבנות”, **מגדים** ב (תשמ”ז), עמ' 32-44.

4 השוו למה שכתב ויינפלד, ערך ”כבוד” במילון TDOT, כך ז, עמ' 31. הוא כותב שם, שרק ביום השמיני זכו ישראל לראות את אש ה' ללא

דתית... כתוצאה מכך, כמעט תמיד זהו ה' שאליו המבע הקולי של שמחה מופנה⁶.

בין אם כן ובין אם כן, כוונת הפסוק להורות על ההתרגשות שאחזה בעם ועל שמחתו, עד לכדי הרמת קול ושירה. בשל כך היו שהתלבטו כיצד ניתן באותו ההיגד לדווח על שמחתם ועל כך שהם נופלים על פניהם – ציור שמביע "חרדה ופחד ממראות אלקים הנורא" (מלבי"ם במקום). אך למעשה כל התגלות טומנת בחובה את שני האלמנטים האלו גם יחד, כפי שהיטיב להבין רודולף אוטו שכבר הזכיר. העם שמח שכבוד ה' מתגלה על המזבח ואוכל את הקורבנות שהוגשו לו, ולצד זאת נופל על פניו מתוך כבוד ותחושת יראה מובנת מאליה.

על רקע זה מתרחשת הטרגדיה הגדולה של מות נדב ואביהוא, שבניתוחה המורכב נעסוק בשיעור הבא.

לְבוֹא אֶל אֱהָל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנַן וַיְכַבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (מ', לד-לה). לצד זאת, ביום השמיני למילואים המתואר בספר ויקרא "כבוד ה'" שנראה כאש הוא המתגלה לעיני העם: "וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים" (ויקרא ט', כד).

בהמשך למה שנאמר לעיל, ברצוני להדגיש גם כאן שפיצול ההתגלות של הר סיני איננו רק פיצול של אופן ההתגלות אלא גם של מיקומה: בחתימת ספר שמות כבוד ה' "מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן", ואילו בימי המילואים כבוד ה' מתגלה כאש על המזבח, אשר אוכלת שם את הקורבנות.

תגובת העם

ניכר שהעם מתרגש נוכח ההתגלות ותגובתם מעוצבת באופן חגיגי במיוחד: "וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (ט', כד). לאור הצירוף הלשוני השכיח במקרא, היינו מצפים שייכתב גם כאן – "וַיֵּרָא כָּל הָעָם – וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם", ולו היה נכתב כך לא היינו חשים בשום חוסר. השוואה טובה לסיפורנו הוא ראיית אש ה' האוכלת את הקורבנות בסיפור אליהו בכרמל. שם באמת נאמר: "וַתִּפֹּל אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל אֶת הָעֹלָה וְאֶת הָעֵצִים וְאֶת הָאֲבָנִים וְאֶת הָעֵפֶר וְאֶת הַיָּמִים אֲשֶׁר בְּתֵעֵלָה לְחֹכָה. וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (מל"א י"ח, לט). בסיפור זה שולב מטבע הלשון שנזכר בסיפורנו, מלבד מילה אחת.

הפועל "וַיִּרְאוּ" שמצטרף לתיאור העם בסיפורנו (לראשונה במקרא) לתיאור תגובת העם הוא פועל רב משמעי ולא תמיד ברורה כוונתו.⁵ ניתן לקרוא אותו, ביחד עם ראב"ע, בהוראה ווקאלית שלא רומזת לתוכן ספציפי שנלווה אליו – "הרמת קול" (ראב"ע על אתר), כמו למשל: "חֲקָמוֹת בַּחוּץ תִּרְנָה בְּרַחְבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ" (משלי א', כ). וניתן לקרוא אותו, ביחד עם אונקלוס ורש"י בעקבותיו, שהוא רומז גם לתוכן ספציפי של שבח והודאה: "וּשְׁבַחוּ וּנְפְלוּ עַל אִפְיֵהוּן" (אונקלוס); "וּאֹדוּן וְאִתְרַכְּנוּ בְּצִלוֹ עַל אֲנַפְיֵהוּן" (המיוחס ליונתן), כמו למשל: "כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כַף הָרִיעוּ לְאֱלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה" (תהלים מ"ז, ב). היו שאף העירו, ש"בשעה שאנו פונים לכתובים שמשמשים ברנ"ג במשמעות חיובית, אנו שמים לב שהמוטיבציה למבע של השמחה היא תמיד

- •
- כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן •
- עורך: בנימין פרנקל, תשע"ט •
- •
- בית המדרש הוירטואלי •
- מיסודו של •
- The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash •
- האתר בעברית: <https://etzion.org.il/> •
- האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> •
- משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 •
- דוא"ל: office@etzion.org.il •

J. Hausmann, "rānan", TDOT, vol. 13, p. 516. 6

5 השורש ר"נ משתקף גם בשפות עתיקות נוספות, כמו במצרית עתיקה – שכמו בעברית, גם שם השורש מופיע כפועל וכשם עצם, ובאוגריתית – שם השורש נזכר תמיד בהקשרים חיוביים של שמחה.